

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
Јове Илића 165, 11 000 Београд
У Београду, 2017. године

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФАКУЛТЕТА

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука 29. јуна 2017. године у Београду именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације МА Тијане Бајовић, под насловом „**Друштво ризика и политике конструисања страха у савременој култури**” и то у саставу: проф. др Часлав Копривица, др Гордана Ђерић и проф. др Јелена Ђорђевић, менторка.

Пошто је проучила поднети текст докторске дисертације и другу пратећу документацију, Комисија подноси Наставно-научном већу следећи:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Тијана Бајовић је рођена у Београду 1984. године. Дипломирала је 2007. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на смеру *Арапски језик и књижевност*, са просеком 9,85 као најбољи студент у генерацији. На смеру *Теорија културе* на Факултету политичких наука 2010. године одбранила је мастер

рад под називом *Дијалектика просвећености: објективни ум и могућност критике у савременом свету*, код ментора проф. др Часлава Копривице, уз просек на студијама 10. На докторске *Студије културе и медија* уписала се 2010. године (просечна оцена 10).

Кандидаткиња је током студирања била корисница пет стипендија за најбоље студенте, између осталог и Министарства просвете и науке. Од 2010. до 2014. била је истраживач на два пројекта на Институту за филозофију и друштвену теорију: *Просветитељство у европском, регионалном и националном контексту и Политике друштвеног памћења*. Током 2013. била је међу оснивачима Центра за религијске студије Института, где је била секретар и менаџер пројекта који је Институт спроводио заједно са Центром за европске студије из Брисела, *Postsecular Turn*. У оквиру овог пројекта спровела је опсежно истраживање репрезентативног узорка студентске популације у Србији у контексту религијских, друштвених, моралних и политичких вредности.

Од новембра 2013. до децембра 2015. била је координаторка студијског програма *Религија у друштву, култури и европским интеграцијама* у Ректорату Универзитета у Београду.

Током 2014. била је међу оснивачима Форума за религијска питања Института друштвених наука у Београду, где је 2015. водила пројекат са Центром за европске студије из Брисела под називом *Religion in Focus*.

У јануару 2015. године основала је удружење Истраживачки центар Космополис. Током 2016. године водила је велики регионални пројекат под називом Интерлинк - фестивал дијалога, под покровитељством Канцеларије за младе Града Београда и Фондације Конрад Аденауер.

Тијана Бајовић је уредница два зборника, ауторка 4 научна чланка и 3 поглавља у зборнику радова и 2 приказа, а са проф. др Душаном Павловићем превела је уџбеник Социологија (Џонатан Тарнер), који се користи на Факултету политичких наука.

Поред тога, радове је излагала на бројним конференцијама и одржала низ семинара за студенте мастер студија при Ректорату Универзитета у Београду.

Осим научним радом, кандидаткиња се бави писањем и вођењем европских пројеката, организацијом конференција и семинара, превођењем, веб и графичким дизајном, као и програмирањем.

ПУБЛИКАЦИЈЕ И ПРЕВОДИ

2016. **The Political Construction of Fear and the Discourse of Dividing: Migrants on the Margins of Europe**, in Spatial Demarcations: Between the Politics of Fear and Effects on the Purse, ed. Gordana Đerić. Institut za evropske studije, Beograd.

2015. **Religion in Focus: Tendencies and Challenges in Postmodern Society**, Отачник KAS, WMCES. Уредник зборника.

2014. **Postmodern Secularism: Political Values of Students in Serbia**, у: СОЦИОЛОГИЈА РЕЛИГИЈИ В ОБЩЕСТВЕ ПОЗДНЕГО МОДЕРНА, зборник радова, Белгород, Русија.

2013. **Postconflict democracy**, In: (Post)Secular Turn, IFDT, KAS, CES. Аутор чланка и уредник зборника

2013. **Постконфликтна демократија: политичка култура студената у Србији**, у: Постсекуларни обрт, Институт за филозофију и друштвену теорију, КАС, ЦЕС.

2013. **У предворју Европе: Политичко конструисање другости**. Филозофија и друштво, 24(2): 295–300.

2012. **Поплава сећања: настанак и развој “мемори бума”**. Филозофија и друштво, 23(3), 91–105.

2010. **Просвећивање просветитељства: о перманентној кризи појма**. Филозофија и друштво, 21(2), 3–27.

2010. **Друштво уснулих – Ги Дебор: Друштво спектакла**. СМ: Часопис за управљање комуницирањем, 5(15), 167–173.

2009. Гарнер, Џонатан, **Социологија**, Mediterran Publishing, Нови Сад и Факултет политичких наука, Београд, 2009. Превод уџбеника с енглеског језика, у сарадњи с проф. др Душаном Павловићем.

2008. **Глоботеленовела као креативна индустрија**. СМ: Часопис за управљање комуницирањем, 3(8), 147–163.

ИЗЛАГАЊА НА КОНФЕРЕНЦИЈАМА И ПРЕДАВАЊА

2015. Низ семинара на тему **Технике и методе израде научног рада**, Ректорат Универзитета у Београду (мај-октобар 2015)

2015. **Including the Other: The Postmodern Religiousness** – научни скуп *Religion in Focus*, 28. новембар 2015, KAS, WMCES, Београд.

2014. **Илузија ослобађања потчињених: центрирање маргиналног и поништавање културне субверзивности** – међународни научни скуп Студије културе: гласови са маргине, 7. и 8. јун, Факултет политичких наука, Београд (2014).

2013. **Политичке вредности студената у Србији**, Институт за филозофију и друштвену теорију, Универзитет у Београду, међународна конференција Постсекуларни обрт (2013).

2013. **(Post)Secularism and Politics of Inclusion: The Postmodern Religiousness**, предавање на интернационалном семинару *Future of Religion*, одржаном у Дубровнику (Inter University Centre, април 2013).

2013. **Неухватљива суштина (жене): језичка мимеза Лис Иригарај као вид деконструкције есенцијализма**, Институт за филозофију и друштвену теорију, Универзитет у Београду (фебруар 2012), предавање

Ови текстови указују на то да се кандидаткиња у својим радовима већ детаљно бавила политичком културом и културом страха. У раду који је објавила 2016. у међународном зборнику, кандидаткиња показује на примеру миграната како се у Европи конструише политички страх. Ову идеју она је даље развила у докторској дисертацији.

Докторска дисертација кандидаткиње МА Тијане Бајовић, на тему „Друштво ризика и политике конструисања страха у савременој култури” по обиму износи 291 страницу, од чега списак литературе заузима 21 страницу (251 библиографских јединица).

Коришћену литературу чине монографије, научни и стручни радови објављени у домаћим и страним научним и стручним часописима, као и неколико чланака објављених на интернет страницама. Избор литературе указује на научни и савремен приступ теми и проучавању истраживачког проблема.

Поред резимеа на српском и енглеском језику, садржаја, увода и закључака и списка коришћене литературе, овај рад садржи још четири поглавља: 2. Од моралне панике до ризичног друштва, 3. Модерни страх и постмодерни ризик: (а)политична и конструисана природа страха, 4. Култура страха и либерализам, 5. Маргинализација и застрашивање: примери функционисања културе страха.

Увидом у евиденцију библиотеке Факултета политичких наука, као и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, утврђено је да до сада није брањена дисертација под истим називом.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња у уводу дисертације даје општи преглед друштвених кретања у периоду након Другог светског рата, с посебним акцентом на период од 1960-их година наовамо. Друштвена теорија је постмодерну одредила као еру која наступа после тираније модерне, а која је стајала у знаку колонизације и терора Субјекта над Другим. Наука се од овог постмодерног обрта, окренула проучавању дисконтинуитета, флуидности, нестабилности идентитета, постиндустријализације, постфордизма, ризика и слично. Овај заокрет у науци само рефлектује промену насталу у друштвеној свести: да живимо у једном новом систему друштвене организације, са хуманијим вредностима, али и окружени све већом несигурношћу и нестабилношћу, истиче кандидаткиња.

Након кратког прегледа тенденција у постмодерном друштву, кандидаткиња идентификује четири главна момента у друштвеној теорији од шездесетих година прошлог века наовамо, четири доминантне парадигме које се баве последицама еманципације субјекта и његовим односом према Другом:

1. постколонијалне студије, које осуђују склоност субјекта насилном овладавању,
2. морална паника,
3. културна теорија ризика,
4. ризично друштво.

Док постколонијалне студије осуђују склоност субјекта насилном овладавању, морална паника, теорија ризика и ризично друштво, поред тога што осуђују маргинализацију другости, говоре о последицама еманципације субјекта и нестанку поретка, односно, путоказа и сигурности у животу (пост)модерног човека. У том смислу кандидаткиња истиче да су за њено истраживање најважније последње три парадигме, којима је посветила друго поглавље.

Кроз преглед ових теоријских школа, кандидаткиња показује да у сва три поменутог концепта лежи појам **страха од другости**.

Она показује да постоје три фазе у разумевању другости:

1. период након Другог светског рата, који је обележило настојање теорије да свргне с трона западни Субјект, и да његове праксе овладавања колонијалним Другим идентификује као злочин. У том периоду настају постколонијалне теорије, које се баве егзотичним и удаљеним Другим;
2. потом настаје концепт моралне панике, будући да се тежиште страха сели од колонијалног, егзотичног Другог, ка идеолошком, блиском Другом. Морална паника се односи на страх од одређених групација у друштву, које „мејнстрим“ бира за идеолошког опонента, наспрам кога се сам изграђује. Концепт моралне панике је донекле застарео, будући да се многи видови колективног страха у савременим друштвима не могу повезати са паничним епизодама, а овај концепт се не може применити на споре и структуралне ризике и страхове (сиромаштво, незапосленост), али и даље пружа одличну основу за разумевање начина на који се страх и дискурс о ризику репродукују у друштву. Осамдесетих и деведесетих

година прошлог века, концепт моралне панике успела је да истисне теза ризичном друштву.

3. По окончању Хладног рата, уочава се заокрет у друштвеној теорији која бавила ризицима и страхом: Улрих Бек (Beck) и Ентони Гиденс (Giddens) најавили су настанак нове ере, у којој се услед убрзаног развоја технологије, јављају нови ризици неслућених размера. У оквиру теорија ризика, разликујемо две струје: **културалну/ конструкционистичку**, према којој у постмодерни није дошло до реалног повећања ризика, већ повећања опажања ризика; и **реалистичку**, према којој постмодерно друштво својим технолошким развојем ствара све више и више ризика.

Кандидаткиња указује на то да је теза о настанку **ризичног друштва**, *деполитизовала појам ризика и страха*, будући да ризик у савременом свету види пре свега као нешто реално, иако, макар само формално, истиче да су ризици и конструисани, при чему је практично немогуће наћи одговорне за несреће и катастрофе које се дешавају данас. Парадигма о идеолошком хладноратовском Другом, била је исцрпљена, а на њено место су дошли страхови од онога што је контроле, од последица технолошког напретка и загађења животне средине. Од почетка XXI века, и ова визија ризика замењена је ризиком и страхом од а последњих година и од миграната.

Истраживање кандидаткиње подстакле су четири главне мањкавости у савременој теорији о ризику:

1. **Недостатак адекватне научне концептуализације страха:** чињеница је да се наука бави појмом ризика, док је појам колективног страха готово потпуно запостављен.

2. **Друштвена теорија ризик и страх посматра одвојено.** Уколико се бавимо *друштвеном концепцијом ризика*, онда је сасвим јасно да у основи ове концепције лежи колективни/групни *страх* од неке појаве. Стога се ризик и страх морају посматрати заједно.

3. **Страх и ризик се у последње три деценије у научној јавности погрешно схватају као нешто „природно“, „објективно“ и аполитично.** Насупрот овом уобичајеном уверењу, ретки аутори,

као што је Дејвид Олтајди (David Altheide) истичу да је страх друштвено конструисан, и да га политички актери га користе за остваривање својих циљева. Страх је кључни фактор за одржавање политичког поретка, што је још Хобс (Hobbes) тврдио, истакавши да страх може да пружи негативну моралну основу друштва. Како Робин (Robin) додаје, сваки страх који није индивидуалног/приватног карактера, заправо је *политички страх*.

4. Страх и ризик су последица хегемоније неолибералног поретка и глобализације и њихових културних, друштвених, моралних последица. Политички страх је нужно повезан са економским променама и хегемонијским успостављањем одређеног поретка у коме су структуре економије, политике и културе чврсто повезане.

Док моралну панику сачињава релативно мали низ углавном познатих проблема (нпр. криминал), теза о ризичном друштву се заснива на огромној количини релативно непознатих опасности, са потенцијално новим опасностима које непрестано вребају. С друге стране, у средишту анализе моралне панике налазио се појам моћи, док је теза о ризичном друштву, у делу Бека и Гиденса, довела до деполитизације појма ризика и страха, тврдећи да се услед растуће комплексности света углавном не може наћи кривац за катастрофе.

Како кандидаткиња истиче, оба приступа ризику су мањкава. Најпре се треба вратити дефиницији ризика: ризик се дефинише као вероватноћа/прорачун да ће се одиграти незгода/нежељени догађај. Према самој дефиницији, ризик јесте *вероватноћа* да ће се десити нешто, и самим тим представља математички прорачун, предвиђање, што значи да је конструкт, а не факт. Но, с друге стране, када је у питању, на пример, менаџмент ризика у индустрији, он се показао као врло ефикасан у смањивању различитих несрећа у индустрији, па се у том контексту може говорити о његовој реалности. Уколико, пак, прихватимо реални став да су ризици засновани на реалним опасностима, тј. на њиховом опажању, долазимо до проблема у случајевима када се ризик заснива на гласинама, које уопште немају упориште у реалности, или када говоре о опасностима које нису

реалне/могуће. Више аутора, укључујући и самог зачетника теорије о ризичном друштву, Улриха Бека, покушало је без много успеха да помири ова два приступа, будући да оба имају проблем: први игнорише реалне опасности од избијања катастрофа, а други игнорише политичку компоненту ризика. Уколико се има у виду већ поменута чињеница да је појам страха након исцрпљења парадигме моралне панике, неправедно запостављен у теорији ризика, а да сама теорија ризика не нуди јасно решење у погледу реалности/конструисаности страха, већ има јасну тенденцију да се развија у правцу *реалног* ризика, отворен је пут ка деполитизацији ризика, због чега ауторка истиче да је неопходно увести појам **политичког страха**.

Кандидаткиња показује да је колективни страх, за разлику од ризика, увек нужно друштвена и политичка конструкција. Страх је начин на који доживљавамо нешто као претњу. Колективна несигурност представља низ процеса кроз који групе и појединци уче да стварају разумевање ризика. Пошто се дефинишу, ризици улазе у политичку агенду. Сваки наратив о новом ризику укључује елементе доминантне политике, али и страхове популације и неповерење у ауторитете. Ризик се фетишизира, постаје симбол ширег система друштвених, политичких и економских односа. За разлику од приватних и индивидуалних страхова, политички страх се односи на разумевање и негативан осећај стрепње које колектив/група има приликом опажања неке појаве као претње по заједницу, као и на страх и разне облике застрашивања који потичу директно од неке групе (диктатори, терористичке групације итд.). Оно што ове страхове чини политичким и одваја их од личних страхова, јесте чињеница да проистичу из друштва и имају шире друштвене последице и импликације. Политички страх проистиче из конфликта у друштву и између друштава.

Политички страх има далекосежне последице: он може да диктира јавну политику, одређеним групама у друштву додели моћ, другима је ускрати, доноси и руши законе. Кључно је истаћи да политички страх није увек, заправо најчешће није, доживљен као политички, већ као приватни. С друге стране, бројна емпиријска истраживања показала су да је без осећаја кризе и претње, тешко анимирати бираче. Овome треба додати да ће неке врло насилне и спектакуларне

епизодне претње као што је тероризам, лакше стимулисати законодавну реакцију, него нпр. заштита животне средине.

Дакле, будући да је колективни страх увек политички страх, истиче кандидаткиња, онда се може говорити о **политикама страха**, односно стратегијама које успевају да изазову и усмере страх у друштву, зарад остваривања политичке и економске добити. Истовремено, читав низ симболичких елемената, окружење у ком се развија и шири политика страха, ауторка назива **културом страха**.

Имајући у виду изложено, најпре треба разјаснити основне претпоставке истраживања:

1. централни фокус је на колективном страху који се генерише и репродукује у култури, а који се оправдава дискурсом ризика (ризично друштво);
2. њен рад испитује саму генезу, перпетуацију и унутрашњу логику дискурса страха и ризика.

Како је већ истакнуто, ризик има и своју реалну основу, у смислу опасности од нежељених последица, али и своју конструисану страну, будући да ризик никад не можемо искусити директно, већ на основу наратива о ризику, који усвајамо из медија, околине, научних студија итд. Што се у страх/ризик више верује, то читав политички естаблишмент делује уверљивије. Наративи о ризицима и страх који стоји у њиховој основи, служе да се друштво позиционира, односно, оцрта границе између онога чему тежи и онога што одбија/чега се плаши. **Култура страха** се односи на цео друштвени и културни простор у ком опстаје, преноси се и развија дискурс ризика и страха. У савременом друштву, анксиозност представља једну врсту константног позадинског шума, а у основи дискурса ризика лежи анксиозност конкретизована у форми одређеног страха. У истраживању, страх је смештен у поље друштвеног и политичког чије исходиште је стварање специфичног културног амбијента у коме страх налази различите начине да се симболички представи и ефикасно употреби у функцији стварања *етоса страха* као културне доминанте. Рад треба да истражи како се страхови заправо отеловљују и перпетуирају у оквиру рутинизованих пракси свакодневице,

технологија и институција. Другим речима, циљ рада је да истражи како и на који начин ризик и страх постају средства политичке „борбе око значења“, што обухвата и анализу интеракције између производње, форме и рецепције ризика у јавној сфери. Како би се разумело зашто се неки ризици и страхови политизују и наглашавају у јавном дискурсу, а други не, мора се развити теоријска основа која би објаснила на које начине се одвија процес селекције опасности из реалног света, и конструишу ризици на основу перцепције о тој опасности.

Циљ истраживања је био трострук: **(а)** да проблематизује појам страха, доводећи га у везу са већ развијеним теоријским концептима као што су морална паника и ризично друштво; **(б)** да укаже на начине на који се страх конструише и репродукује; **(в)** да испита улогу структура моћи у његовом конструисању и репродукцији.

3. ОПШТЕ И ПОСЕБНЕ ХИПОТЕЗЕ

Сваки дискурс ризика/страха који је заступљен у јавном говору, упућује на шири социокултурни, политички и економски систем у ком добија значење. Деконструкцијом појма ризика и страха, медијски сензационализам и култура страха препознају се као идеолошки апарати, што кандидаткињу доводи до **четири истраживачка питања:**

1. у раду се поставило питање како се ризик и страх конструишу као друштвено-политички појмови, како се преносе путем културе и како постају доминантан дискурс у савременом свету;
2. испитало се у каквом се односу налазе структуре моћи у друштву и дискурс страха; односно, како се страх може искористити као политички алат;
3. истраживало се да ли и на који начин медији и нарочито медијски сензационализам утичу на стварање и/ли јачање културе страха, односно, на преношење страха и дискурса о ризицима у друштву;

4. поставило се питање какав је однос између идеологије неолибералног економског поретка и (нео)либералне демократије и ширења културе страха.

Да би одговорила на ова питања, кандидаткиња је поставила и потврдила једну главну и три помоћне хипотезе:

1. **Главна хипотеза** коју је кандидаткиња потврдила у раду: дискурс ризика и страха у постмодерним друштвима стоји у служби прибављања легитимитета политичких одлука структура моћи, при чему је овакав вид манипулације омогућен дометом масовних и нових медија.
2. **Прва помоћна хипотеза** која је у раду потврђена: теорија о ризичном друштву деполитизовала је појам страха.
3. **Друга помоћна хипотеза** која је потврђена истиче да у основи сваког јавног дискурса о ризицима лежи страх, који је друштвено конструисан и нужно политичког карактера. Овај политички страх стоји у служби политичких и економских интереса одређених групација, обично владајуће елите, иако, ређе, њиме могу да се служе и мањине.
4. **Према трећој потврђеној помоћној хипотези**, ризик и страх у постмодерном друштву представљају кохезивну силу у друштву уместо јединственог и стабилног идентитета. Ризик је својеврсно замишљени, апстрактни непријатељ заједнице, а заједница се уједињује у борби против њега. Међутим, тај вид солидарности заснован је на искључивању маргиналних група.

4. КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Рад је подељен на шест поглавља.

У првом поглављу, кандидаткиња нас уводи у истраживање описом контекста истраживања, након чега излаже истраживачки предмет, хипотезе и циљ. У овом поглављу, она представља основе критичко-културног приступа, методологије на којој је њен рад заснован.

Друго поглавље, „Од моралне панике до ризичног друштва“, започето је анализом концепта моралне панике. Морална паника представља парадигму у оквиру социологије и криминологије која је покушала да страх посматра у контексту његовог односа са политиком. Наиме, овај концепт успео је да у корену масовне панике, која се представља као покушај да се заштите “праве вредности”, препозна маргинализацију другости, објекта панике. Следећи одељак првог поглавља дао је преглед развоја и основних поставки социокултурног приступа ризику, чија је главна представница Мери Даглас. Овај приступ представља последњи покушај савремене науке да се ризик и страх систематски прикажу као политички метод – метод окривљавања Другог, жртвеног јарца за недаће у друштву. Наредно потпоглавље пружило је преглед основа теорије ризичног друштва у концепцији Улриха Бека, при чему су обухваћене одређене теме попут рефлексивне модерности и технолошких ризика и слично.

Треће поглавље, „Модерни страх и постмодерни ризик: (а)политична и конструисана природа страха“, започело је расправом о реалности, односно, конструисаности ризика. Решење овог проблема предложено је у виду новог приступа који ова два пола повезује. Увођењем појма политичког страха, кандидаткиња је показала да је теорија деполитизовала појам страха тако што је почела да га проучава кроз техницистички појам ризика, након чега је уследила расправа о карактеристикама политичког страха. Потом је показано у каквом су односу просвећеност и политички страх, и дат је преглед теорија најважнијих аутора који су живели нетом пре доба проосветитељства (Хобс), или су стварали током ове ере, (Монтескје, Токвил) при чему су сва тројица на свој начин забележили промене у колективној свести свог времена, што се видело и у њиховом поимању страха. У овом поглављу показано је на који начин су ови мислиоци повезивали страх и политику, те како су видели однос страха и морала.

Четврто поглавље, „Култура страха и либерализам“, бави се односом културе страха и (нео)либерализмом. У овом делу рада, кандидаткиња је

изложила основе приступа страху Хане Арент, Џудит Шклар, Наоми Клајн и Франка Фуредија. Док Хана Арент страх од ужаса ратова, види као основ моралности, а Џудит Шклар ово потврђује речима да страх од (институционализоване) окрутности мора бити основно полазиште либерализма, Наоми Клајн и Франк Фуреди критикују деполитизацију страха и чињеницу да огроман број истраживача, али и политичара, страх види као основу нове моралности. Клајн говори о доктрини шока, методи капитализма да искористи неку постојећу катастрофу, најчешће, природну, како би проширио тржиште на нове територије. Франк Фуреди говори о злоупотреби страха на планетарном нивоу, све у корист владајуће елите, што за последицу има чињеницу да су људи изгубили веру у сопствену агенсност, моћ да промене судбину, након чега долази до потпуне незаинтересованости за политику, што заправо само подржава *status quo* и постојеће односе моћи. Радови ових истраживача показују како је страх деполитизован, деперсонализован, те схваћен као потенцијална основа нове моралности. Кроз радове ових научника, показане су главне карактеристике политике и културе страха. У овом делу текста, објашњено је на које све начине неолиберални поредак твори и перпетуира културу страха. Наиме, култура страха је образац који стоји у основи преношења идеолошких поставки капитализма, те самим тим на макронивоу подржава глобалистичке империјалистичке тенденције (“превентивне” и “хуманитарне” војне интервенције), док на микронивоу подржава националистичке тенденције једног друштва и маргинализацију угрожених група. Култура страха је заправо идеолошки алат, који самим уграђивањем у културу и свакодневни живот, успешно скрива да је политичке природе.

Пето поглавље, „Маргинализација и застрашивање: примери функционисања културе страха“, показало је на конкретним примерима како се култура страха ствара и преноси. Како се култура и политике страха заснивају на маргинализације групе која се бира за жртвеног јарца у друштву, у овом поглављу показује се укратко како стереотипи функционишу. Како је успон културе страхе најуже везан за медије, на примеру се видело коју улогу имају медији у конструисању и преношењу политика страха. Након овог кратког теоријског увода у студију случаја, на примеру означавања имиграната као болесних,

прљавих, дивљних и криминалних, ауторка показује како је култура страха неодвојива од процеса маргинализације. У делу текста који се бави тероризмом, показује се како западни империјализам и источни тероризам у дијалектичкој игри творе нове и још убојитије облике страха. Тако се показује да култура страха кроз објект страха наставља да јача и погони саму себе. Последњи део текста овог поглавља, укратко илуструје начине застрашивања бирача у предизборним кампањама у Сједињеним државама и Србији.

У шестом поглављу, кратко су сумирани резултати истраживања и теоријски доприноси овог рада.

5. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Како је кандидаткиња у докторату показала - иако је ризик предмет огромног броја истраживања у друштвеним наукама, бројни аутори пропуштају да уоче како је колективни страх нужно политичке природе. Кандидаткиња је отишла и корак даље у анализи, па је показала да је заправо сама теорија ризика и ризичног друштва потпуно деполитизовала страх, тиме што га је заменила “неутралним” појмом ризика.

Истраживање је указало на нужно повезаност (нео)либералне идеологије и владавине страха, насупрот здраворазумском уверењу да либерализам подразумева ослобађање од страха.

Кандидаткиња је на систематичан и аргументован начин показала да је дискурс ризика деполитизовао појам страха и тиме политички страх свео на поље личног, неполитичког. Овај рад карактерише интердисциплинарни приступ, при чему кандидаткиња укључује перспективе различитих дисциплина, социологије, антропологије, студија културе и политичке теорије, како би појам страха сагледала свеобухватно. Поменуте дисциплине најчешће не размењују знања међусобно, иако се баве истим друштвеним проблемима.

Најважнији конкретни научни допринос и новина ове дисертације се састоји у томе што кандидаткиња указује на то да теорија - вођена начелима доминантне неолибералне идеологије и њеном централном претпоставком која је постала општеприхваћена - пропушта да уочи нужну повезаност политике и колективног страха. Кандидаткиња до овог закључка долази теоријском аргументацијом, коју проверава на примеру злоупотребе страха од миграција и тероризма. Она, ослањајући се на концепт моралне панике, социокултурну парадигму ризика и друштво ризика, показује да се ризик не сме посматрати одвојено од политичког страха, чиме допуњава теорију политичког страха и ризика, доследном употребом појмова политички страх и ризик. Кандидаткиња на тај начин указује на пропусте у операционализацији и концептуализацији појма ризика и политичког страха, те на недостатке структурног објашњења која леже у основи ове теорије. Критика коју је кандидаткиња упутила савременим теоријама колективног страха и ризика, научно је оригинална и нова.

Ова дисертација доприноси научном знању тиме што указује на дијапазон могућности употребе колективног страха у политичке сврхе. Појам политичког страха помаже нам да разумемо инструментализацију страха у сврхе легитимације одређених политичких одлука. Указујући на безобалност појма страха и ризика у савременој теорији, кандидаткиња овом студијом доприноси враћању појма страха и ризика у политички дискурс.

Другим речима, циљ овог истраживања испуњен је у надоградњи у односу на досадашња истраживања, а кроз фокус на политичку природу колективног страха у раду се стиче прецизнији увид у постојећу динамику односа међу димензијама (страх, политичност страха и научна интерпретација страха) које су оквир истраживања. Научни допринос састоји се у научној провери постојећих теоријских претпоставки о природи страха и ризика, при чему је постигнута надоградња постојећих методолошких приступа и теоријских концепција. Уз потврду генералне хипотезе, научни опис, објашњење и провера доприносе бољем разумевању саме појаве културе страха у савременом свету.

Научна оправданост проистиче најпре из недостатка систематских истраживања политичке природе колективног страха и улоге научних парадигми у деполитизацији страха. У научном смислу, постојеће перспективе би овим

новим приступом, понуђеним у овом истраживању, могле добити и својеврсну надградњу и олакшати развој методолошких поступака у даљим анализама питања колективног страха.

Анализа истраживања политичких стратегија које прате конструкцију страха и дискурса ризика, неопходна је да би се разумели неки од најзначајнијих друштвених и политичких процеса нашег времена. У науци која је опседнута питањем безбедности и ризика, неопходно је једно шире истраживање политика несигурности и страха. Значај истраживања састоји се у томе што студија доприноси разумевању појма ризика и страха, и расветљује чињеницу да се сваки (колективни) страх мора разматрати као политички страх, а не као приватна ствар. Тиме је рад пружио увид у начине на који дискурс страха служи као поприште борби за доминацију у друштву. С друге стране, студија је помогла да се осветли круцијална улога медија у дефинисању политичких циљева путем медијског спектакла страха. Студије случаја обухватају два горућа питања у европској политици: страх од имиграната и тероризам, чиме истраживање доприноси тиме да се боље разуме генеза и перпетуација ових страхова, као и њихов однос са структурама моћи. С друге стране, уколико осветлимо механизме конструкције страхова и ризика, али и актере који учествују у њиховој конструкцији, свим природним и друштвеним наукама које се баве идентификацијом ризика и опасности у савременом свету, биће лакше да објективније сагледају вероватноћу неке опасности. Коначно, будући да студија показује како страх није приватна ствар или „објективна“ реакција на реалан, опажени ризик, већ да је конструисан, пружа се основ за даље истраживање начина на који се може изградити позитиван колективни идентитет, који не би био заснован на политици страха.

6. ЗАКЉУЧАК

Из свега наведеног, докторска дисертације кандидаткиње Тијане Бајовић попуњава бројне пропусте у интердисциплинарном приступу, који спаја антрополошки, социолошки приступ и приступ теорије културе у оквиру појма ризика и страха. Ови пропусти укључују безобалност ова два појма, те чињеницу

да колективни страхови не могу бити психологизовани, већ се морају посматрати у контексту њихове политичке употребе. Будући да рад успева да повеже теоријска сазнања и политичке праксе, он може инспирисати даља истраживања која би понудила моделе новог вида моралности, који не би био заснован на страху.

Значај истраживања кандидаткиње Тијане Бајовић састоји се управо у томе што у позадини обичног, свакодневног страха успева да пронађе скривене политичке амбиције, при чему кандидаткиња повезује темељно познавање области теорија ризика, старха и панике,.

Чврстим теоријским утемељењем, кандидаткиња је потврдила значај научни допринос свог рада, у коме показује да страх не сме бити основ политичког дискурса, међународних односа и јавних политика, те подстиче на проналазак нових начина за стварање солидарности.

Докторска дисертација *Друштво ризика и политике конструисања страха у савременој култури* садржи све елементе једне формално и супстантивно ваљано израђене дисертације. На крају свог рада, кандидаткиња је приложила списак литературе коју ће користити у свом раду. Ради се о репрезентативној, довољној по обиму и пажљиво одабраној релевантној изворној и секундарној литератури на српском и енглеском језику.

У свом образложењу теме кандидаткиња је изнела неколико аргумената који указују на научну и друштвену оправданост овог истраживања и израде докторске дисертације на ову тему, а пре свега на чињеницу да ова тема до сада није целовито и систематски разматрана у друштвеној теорији, а ради се о теми која је посебно важна за разумевање друштвеног развоја. У том смислу ова докторска дисертација успева да попуни једну празнину у друштвеној теорији.

Кандидаткиња је успела да својим истраживањем надогради досадашња идеолошки и политички мотивисана тумачења и да пружи ново тумачење културе страха. То је јасно изражено у формулацији проблема и предмета истраживања, хипотетичком оквиру, као и у самој структури рада.

Комисија је утврдила да је докторска дисертација МА Тијане Бајовић “Друштво ризика и политике конструисања страха у савременој култури” написана у складу са пријавом ове дисертације.

Према томе, на основу изложеног, комисија предлаже Научно-наставном већу Факултета политичких наука да прихвати овај извештај о да кандидаткињи Тијани Бајовић одобри докторску дисертацију под називом “Друштво ризика и политике конструисања страха у савременој култури” за јавну одбрану.

У Београду, јун 2017. године

Комисија

Проф. др Часлав Копривица

Др Гордана Ђерић

Проф. др Јелена Ђорђевић, менторка